

JOSEP FONTANA

per Pau Viciano

A LA VALÈNCIA DE MITJAN DÈCADA DELS SETANTA, EN PLENA CRISI DE LA DICTADURA, JOAN FUSTER ÉS MÉS QUE MAI UN REFERENT INTEL·LECTUAL I CÍVIC INDEFUGIBLE. EL MÓN UNIVERSITARI, OBERT A LA RENOVACIÓ CIENTÍFICA I A LES REIVINDICACIONS DEMOCRÀTIQUES, HAVIA ESDEVINGUT UN ÀMBIT SOCIAL ESPECIALMENT RECEPTIU AL DISCURS FUSTERIÀ. DES DE LES ORIENTACIONS DE LA RECERCA A LES INQUIETUDS DELS ESTUDIANTS, UNA NOVA GENERACIÓ S'INTERROGAVA PEL PASSAT I PEL FUTUR DEL SEU PAÍS. EN AQUELLA ÈPOCA ARRIBAVA A LA FACULTAT D'ECONÒMIQUES JOSEP FONTANA, UN DELS DEIXEBLES MÉS DESTACATS DE JAUME VICENS I VIVES, BEN CONEGUT PER LA SEUA MILITÀNCIA D'ESQUERRA. EL SEU TESTIMONIATGE PERMET EVOCAR AQUELLS ANYS —CONVULSOS PERÒ ESPERANÇATS— I LA FIGURA I L'OBRA DE L'ASSAGISTA DE SUECA.

**“DESCOBRIR LA SOCIETAT VALENCIANA
SEMPRE ÉS UN XOC”**

Josep Fontana és un dels historiadors del nostre país que més s'ha interessat per l'ús social del coneixement històric. Llibres com ara *Historia: anàlisis del pasado y proyecto social* (1982) i *La història després de la fi de la història* (1992) són un bon exemple de reflexió crítica sobre el treball dels historiadors, als quals s'ha afegit *Europa ante el espejo* (1992), una obra, publicada simultàniament en cinc llengües, que analitza les imatges fal·laces de l'"altre" generades per l'imaginari europeu. Deixeble de Jaume Vicens i Vives i de Pierre Vilar, la seua recerca s'ha centrat en els problemes econòmics del segle XIX, des de la crisi de l'Antic Règim a les finances de la monarquia absoluta. Entre els anys 1974 i 1976 ocupà la Càtedra d'Història Econòmica de la Universitat de València. Això li permeté d'entrar en contacte amb una realitat valenciana que, de Barcelona estant, semblava llunyana i desconeguda. Durant aquells anys d'efervescència política i cultural pogué relacionar-se amb els medis intel·lectuals valencians i, especialment, entaular un tracte personal amb Joan Fuster. De tot això, de l'ambient del moment i de la tasca de l'assagista, ens parla en el seu despatx de la plaça de la Mercè, des d'on dirigeix l'Institut d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra.

Quan vosté s'incorpora a la Universitat de València fa una quinzena d'anys que Fuster ha esdevingut l'interlocutor "oficial" del País Valencià davant dels medis intel·lectuals del Principat. Vista de més a prop, la realitat valenciana era molt diferent de la imatge que se'n podia tenir des de Barcelona?

Sí, evidentment. El desconeixement a Barcelona del que era —i encara diria del que és— el País Valencià sempre ha estat considerable. Tot aquest fantasma de la dreia valenciana que creu que hi ha un imperialisme català rampant que no espera una altra cosa que el moment de fer-se amb el país constitueix una distorsió del cent per cent. El que hi ha, lamentablement, és una ignorància i un desinterés pel que succeeix a València. Potser pel fet que Fuster representava una imatge més civil i racional de València, la visió que se'n tenia a Barcelona resultava ser molt falsa. Descobrir la societat valenciana real sempre és un xoc.

En la introducció a *Nosaltres els valencians* Fuster reconeix que l'obra estava inspirada en la lectura de *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens i Vives. Fins a quin punt poden trobar-se similituds i diferències entre aquests dos llibres?

Fuster diu això, però em sembla —i així ho he sentit dir de vegades— que *Nosaltres els valencians* també era una reacció davant d'una publicació del PSUC sobre el problema nacional català, sobretot per la constatació que, des d'un plantejament d'esquerra, s'hi prescindia completament de València i de les Illes. Sobre la relació amb *Notícia de Catalunya*, confesso que mai no m'he mirat el llibre des d'aquesta òptica. De tota manera, he de dir que el Fuster que més m'interessava, per pura deformació professional, era l'historiador. Les seves reflexions històriques sobre el País Valencià en l'època moderna em semblaven d'un extraordinari interès per la seva lucidesa. En aquest sentit, en les nostres converses estava present el seu projecte d'història social de la llengua, que des de la perspectiva amb què Fuster l'entenia em semblava molt engrescador.

Des d'alguns sectors s'ha volgut desqualificar l'obra fusteriana com a historicista i essencialista. És possible fer una reflexió sobre la identitat col·lectiva sense caure en excessos essencialistes?

D'entrada cal dir que historicista i essencialista són dos adjectius que s'anul·len entre sí, perquè si les característiques estan en l'essència, evidentment el pas del temps no les afecta. El problema d'aquesta mena de reflexions és que estan bastides sobre un munt d'experiències viscudes que no sempre és fàcil de racionalitzar clarament per la seva pròpia complexitat. Entenc que els plantejaments de Fuster eren més aviat historicistes, en el sentit que es refereix a l'anàlisi d'un procés històric de formació de consciència, en el qual una part important és assumir una memòria col·lectiva. L'adjectiu historicista defineix un mètode i, per tant, no se'n pot parlar d'excessos. El problema és que, en el transcurs d'un debat, pot succeir que les idees no sonen com a raonaments, sinó com a afirmacions essencialistes.

Quant al problema de la interpretació del passat, Fuster ironitzava dient que no es pot escriure la història des del punt de vista de l'estel Sírius...

És impossible deslligar un projecte d'interpretació de la història d'una manera d'entendre la societat en què vius i, per tant, d'un plantejament de futur. L'eclecticisme un poc desconcertat del que podríem anomenar la historiografia acadèmica es correspon a la desorientació dels projectes polítics. La fallida de velles certeses fa necessari tornar a ajustar els plantejaments

globals. En el cas de Fuster, s'ha de remarcar que va fer una feina de provocació en un país que no tenia ni consciència dels problemes d'identitat que l'afectaven. Per a veure l'extremada pèrdua d'aquesta consciència només cal llegir la historiografia que en aquells anys publicava l'Instituto Alfonso el Magnánimo, i que ara s'espera que torne després del parèntesi de la IVEI, condemnada precisament per ser massa fusteriana. De fet, sense el mestratge que Fuster va exercir en unes condicions molt difícils no s'entendria gran part de l'impuls cultural i historiogràfic valencià.

Fuster es definia com un liberal addicte al *Manifest Comunista*. Creu que podria veure's una influència marxista —derivada de la influència del corrent gramscianista— en els seus treballs historiogràfics?

La influència d'uns determinats plantejaments d'esquerra en la línia del marxisme és molt àmplia en tota la cultura espanyola d'aquells anys. Però aquí hi havia com a mínim dues vies. La de l'estructuralisme marxista francès, encara que renovada sota un ornament intel·lectual més modern, en el fons era poca cosa més que el vell dogmatisme elemental del pitjor marxisme. En canvi, la de Gramsci era completament diferent. Suposava comprendre la necessitat d'estar dialogant permanentment amb la realitat social que t'envolta i, sobretot, una consciència molt clara dels problemes que implica la formació d'una cultura i la manera com aquesta és assimilada o rebutjada. És natural que aquests plantejaments exercissin una influència sobre un home com Fuster, obert al seu temps i que s'ocupava d'un tema tan gramscianista com els problemes de la formació d'una consciència col·lectiva.

Un intel·lectual com Fuster, a causa del seu compromís, es va veure impulsat a fer d'historiador; els historiadors professionals no haurien d'assumir el paper d'intel·lectuals més enllà de la seua disciplina?

Els historiadors sempre tenen el paper que els correspon. Els qui pretenen que es queden en la seua feina estan exercint senzillament la funció que l'ordre establert els ha destinat. Ningú no està fora del món. La diferència fonamental està en adoptar una posició crítica davant de les coses en què no pots estar d'acord per raons morals. Tot i que no era un historiador acadèmic, Fuster unia a aquesta actitud crítica una gran activitat intel·lectual i una capacitat de treball

extraordinària. M'hauria agradat que un home com ell, en comptes d'haver de viure de manera complexa del seu treball, hagués pogut dedicar-se a aquesta feina, que per altra banda crec que li feia il·lusió. L'any 74, quan el vaig conèixer, ja era un home que havia rebut molts cops. Havia perdut una mica l'esperança de poder dur a terme alguns projectes intel·lec-

**«FUSTER VA FER
UNA FEINA DE PROVOCACIÓ EN UN
PAÍS QUE NO TENIA
NI CONSCIÈNCIA DELS PROBLEMES
D'IDENTITAT QUE L'AFECTAVEN»**

tuals, encara que no havia arraconat completament la idea d'escriure una història social de la llengua. Fuster va ser un home malaguanyat per a la Universitat, però m'adono que, considerant el clima de la València oficial d'aquell temps, era pràcticament impossible pensar en la seva incorporació a l'activitat acadèmica.

Amb tot, des de fora de les aules va aconseguir influir sobre l'àmbit universitari. Quin era el clima que es respirava a la Universitat quan vosté hi arribà?

Fuster, en efecte, té una extraordinària importància pel fet que obliga les noves generacions a pensar què vol dir ser valencià. Això és crucial. El que em trobo a la Facultat d'Econòmiques és una gran curiositat per part de la gent jove per saber com és el país i per què ha arribat a ser com és. Això no sempre responia a una lectura directa de Fuster, ni significava necessàriament un seguiment dels seus plantejaments polítics, però sí que hi havia un impuls i una exigència de reflexió que en bona mesura naixien del seu mestratge. El que s'hi podia percebre era el rebuig de la versió oficial d'una regió feliç amb vocació agrària i satisfeta de les seves peculiaritats folklòriques. Els estudiants començaven a fer-se preguntes: per què el País Valencià no s'havia industrialitzat, per què havia seguit un camí i no un altre? Una de les coses més estimulants és que descobrien que ho ignoraven gairebé tot sobre el seu país. De fet, l'avenç del coneixement històric des del 74 fins ara ha estat extraordinari, i això mostra com era de pobre aleshores. És significatiu el fet que per aquell temps la lectura de la tesi de Manuel Ardit provoqués resistències ferotges pel seu

caràcter innovador. Aquest desvetllament tenia lloc en una societat que, malgrat haver condemnat Fuster, encara no havia arribat a les quotes de crisi posteriors.

«ALGUN DIA LA SOCIETAT
VALENCIANA POTSER
DESCOBRIRÀ QUE EL GRAN
PROBLEMA DE LA SEVA
RELACIÓ AMB CATALUNYA NO ÉS
L'AMENAÇA DE CAP INVASIÓ,
SINÓ EL FET QUE ELS CATALANS
NO MIREN CAP AL SUD»

Ben aviat faria la seua aparició l'anticatalanisme polític, amb formes virulentes que van condicionar la transició al País Valencià...

En un primer moment a la dreta valenciana aquelles coses no li importen. De fet, el tema del valencianisme li toca de lluny. És quan se li enfonsen les velles bases de suport que descobreix que aquest pot ser un element en què poder recolzar-se, i per això necessita fabricar-se un enemic extern. Fuster i la gent que simpatitzaven amb Catalunya seran uns individus venuts a l'exterior. En termes nacionals el problema d'aquest enfrontament actual és que hi pot haver una idea de nació valenciana, però a penes res que es pugui posar en blanc i negre com un programa de país alternatiu. Evidentment, aquella gent van saber jugar unes cartes que els han permès arribar al poder. Algun dia la societat valenciana potser descobrirà que el gran problema de la seva relació amb Catalunya no és l'amenaça de cap invasió, sinó el fet que els catalans no miren cap al sud. En qualsevol cas, la qüestió no és dir que els valencians hagin de ser una cosa o una altra. Són ells els qui han de decidir col·lectivament què volen ser, però potser d'una manera una mica més raonada que com ara passa. El problema és que Fuster va haver de viure personalment elements de refús i d'intolerància que van impedir la discussió assossegada de les seves propostes. Senzillament se'l va voler fer callar. ☹

FUSTER I ELS HISTORIADORS

Fuster, si hem de creure les seues declaracions, no es considerava historiador, un més d'aquells "investigadors barbuts i meticulosos". Això no obstant, els seus escrits sobre la història de la llengua i de la literatura, ja des dels anys cinquanta, destacaven en la grisor de la historiografia local. La tradició representada per Lo Rat Penat i el Centre de Cultura Valenciana, a més d'haver adquirit massa vegades un regust franquista, continuava ancorada en les inèrcies d'una erudició *regnicola* que datava de la Renaixença. La situació de la història acadèmica, la que s'escrivia des de la Universitat, tampoc no era molt més atractiva. Si els historiadors i cronistes vernacles es limitaven a cosir les dades que recollien dels arxius en un discurs regionalista, des de dins de les aules s'ignorava la història del país: l'únic que interessava era el debat essencialista —sobre l'ésser d'Espanya— entre Claudio Sánchez Albornoz i Américo Castro. En aquest context tant limitat, no deixa de sobtar el gruix sociològic i, en definitiva, la modernitat que suggereixen els articles fusterians sobre els clàssics i, ben aviat, sobre la Decadència. Aquest caràcter innovador, però, no era el fruit d'una felicitat intuïció. Darrere dels nous enfocaments que feia servir Fuster hi havia una reflexió metodològica que sorprén per la seua precocitat. "*Fins fa quatre dies* —escrivia en el seu Diari—, els historiadors només s'ocupaven de les guerres, de la diplomàcia, de les intrigues palatines. Ara ja dediquen molta atenció a les collites, a les crisis dineràries, als atzars demogràfics, a les estructures de la propietat. Caldrà que eixamplin la seva visió, amb l'estudi de l'augment progressiu de les 'necessitats'." L'anotació data del 1954, abans fins i tot que Jaume Vicens i Vives haguera començat a difondre les pautes renovadores de l'escola dels *Annales*. L'aportació fusteriana, però, encara anava més lluny. A la innovació dels temes i de l'utilitatge conceptual propis de la historiografia francesa unia un esforç interpretatiu i una voluntat de transformació social que enllaçaven amb el millor marxisme. A més de comptar amb la seua curiositat i la seua voracitat lectora, el Fuster historiador pogué beneficiar-se del contacte amb els investigadors oberts als nous corrents europeus. El contrast d'idees amb Vicens i Vives i, ben aviat, el tracte amb la seua fructífera nòmina de deixebles —des de Joan Reglà a Josep Fontana— no faria altra cosa que confirmar —malgrat les seues reticències— la seua talla d'historiador.

P.V.

SUBSCRIPCIONS

Ara pots subscriure't a *Mètode*,
omplint i enviant-nos aquesta butlleta
(o bé una fotocòpia) a la redacció de la revista.

Preu de subscripció anual: **1.500 ptes.**

REDACCIÓ MÈTODE:

Avgda. Blasco Ibáñez, 13. València

Tels.: 386 46 88 - 386 46 85

Publicitat: PB&A

Avgda. del Port, 81, pta. 2

46021 València

Tel./Fax: 393 44 65

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

EM SUBSCRIC A LA REVISTA MÈTODE A PARTIR DEL NÚMERO

Nom i cognoms.....

Domicili.....

Codi Postal Població Telèfon

DOMICILIACIO BANCÀRIA:

Banc/Caixa..... Agència.....

Domicili.....

Codi Postal Població.....

Núm. de llibreta/compte:.....

Nom, cognoms i adreça del titular del compte.....

Els pregue que, fins a nova ordre, abonon els rebuts anual que presentarà la revista MÈTODE
per l'import de la subscripció anual.

..... a de de 199

SIGNAT

